

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд за придобиване на образователната и научна степен

„доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки;

професионално направление 2.2. История и археология,

на тема

„Далмация във венецианско-руските отношения през XVIII век“

на Ивета Драгомирова Косева, редовна докторантка

при Катедра „История на Византия и балканските народи“

към Историческия факултет

на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Изготвила рецензията: доц. д-р Пенка Стилиянова Данова

Институт за исторически изследвания при Българска академия на науките

Дисертационният труд е посветен на неразработвани в нашата историография проблеми от политическата история и историята на дипломатическите отношения през осемнадесетото столетие. Основната ѝ цел е „да изясни мястото на Далмация в отношенията между Венеция и Русия“ през разглеждания период (с. 14), т.е. да изтъкне и да даде оценка преди всичко на ролята, която православно население от сформирания след Пожаревацкия мир Двойна провинция на венецианската република играе в двустранните дипломатически отношения на една нова европейска империя, каквато е Русия и една стара средиземноморска политическа сила, загубила мощ и инициатива през XVIII век, каквато е Венеция.

Дисертационният труд е в обем от 200 стандартни страници. Съдържа въвеждащ раздел, три основни глави (части), заключение и списък на използваните извори и изследвания. Въведението включва преглед на използваната литература. Нейната същност и остойностяване са задълбочени в Автореферата. Авторката познава добре изследванията по разглежданите проблеми, което личи както от кратките обзори на монографии и студии, включени тук, така най-вече от бележките в изложението. Положително впечатление прави критичното отношение на Ивета Косева към наложени в секундарната литература становища. Като пример ще посоча нейния прочит на последните доклади на Андреа Мемо от 1762 г. и критиката към анализа им от

страна на Анна Мария Алберти (с. 153–155). Пак тук е направен и преглед на ползваните от авторката извори – венециански и руски дипломатически донесения, доклади на провинциалните служби на Венеция до метрополията и др. Предвид факта, че докторантката знае италиански език, ще си позволя да препоръчам при евентуално публикуване на монографията да включи в приложение превод на някои от задълбочено разгледаните от нея венециански документи – напр. речта на Марко Фоскарини от 1747 г. и на споменатия вече А. Мемо.

В първата част на дисертационния труд „Венеция и Русия през първата половина на XVIII в.– политическо наследство и нови хоризонти“ са разгледани три кръга проблеми. Първият е свързан с Венеция, с резултатите от мира в Сремски Карловци (1699 г.) и Пожаревац (1718 г.), със задачите, които стоят пред венецианската управа за устройство и преобразования в ново придобитите континентални балкански територии след окончателната загуба на Морея. В сбита форма (с. 18–35) тези проблеми са представени пред читателя. Акцентира се върху една отдавна наложила се в специализираната литература оценка, а именно – през последния век от своето държавно присъствие на политическата сцена Венеция не е в състояние да провежда самостоятелни политически инициативи на дипломатическото поле и нейните действия се свеждат до това да се съобразява преимуществено с един от могъщите си съседи – политиката на австрийските Хабсбурги.

Вторият кръг проблеми в тази част е посветен на политиката на Русия, която именно през този период се утвърждава като империя: на цар Петровото (гео)политическо наследство и на руската политика при наследниците на Петър I. Венецианско-руските отношения от разглеждания период са предмет на обобщено представяне сред последния кръг проблеми в този дял от дисертацията (с. 41–56). С назначаването на първия търговски консул на Русия във Венеция през 1711 г. се изтъква ролята на руската инициатива в двустранните отношения през разглеждания период. Не по-малка роля за сближаването на двете държави играе всеки очертаващ се повече или по-малко руско-османски конфликт. Изтъкната е ролята на руските амбиции за покровителство над балканското православно население, сближаването преди всичко с Черна гора и неизбежният сблъсък в този случай с континенталните интереси на Серенисимата. Тук се очертава умението на докторантката да

конкретизира общополитическия ракурс на изложението с конкретни измерения като дейността и приноса на отделни личности в историята на венецианска Далмация и на двустранните отношения (братя Боцис, Матвей Карета, Данило и др.). Този подход се спазва и в останалите две части.

Централно място в изложението заема главата (частта) озаглавена „Православна Далмация като фактор във венецианско-руските отношения от Сремски Карловци до началото на 60-те години на XVIII в.“ (с. 56–110). Разгледани са проблемите, възникнали пред венецианските власти с появата на новата Двойна провинция, нейните граници, с администрирането на континенталния масив, който за първи път попада в обсега на венецианските власти след вековно управление от страна на османците. Тук са представени службите на новото административно управление на провинцията – генерал-губернаторът и неговият двор, резидиращ в Задар. Маркирани са морлаците и тяхната йерархия. Желателно е още тук да се даде едно по-широко представяне на това исторороманско население. Набелязани са някои прилики и разлики в организацията на военната граница в Хабсбургската империя и далматинския ѝ аналог.

Сред проблемите, които със спорен резултат венецианските управници решават са поземлената реформа и реформите в Далмация. Те са набелязани в речта на младия патриций и бъдещ дож Марко Фоскарини, а решаването им е насочено към интегриране и дисциплиниране на селските общности. Сред множеството проблеми, които се задълбочават и остават нерешени и през следващия период е този с миграцията на населението. В изложението е включена и друга група въпроси, свързана с църковната юрисдикция на православно население, с борбите за независима православна църква в Далмация и отражението им върху венецианско-руските отношения.

Авторката справедливо отбелязва, че след Пожаревацкия мир венецианската власт в Далмация е изправена пред факта, че в религиозно отношение провинцията се намира под двойна юрисдикция и че отсъствието на православен клир е причина за разпространението на чужда духовна власт от Печката патриаршия. Венецианските власти в Двойната провинция и в Доминантата са изправени пред разрастващите се проблеми, възникващи в хода на борбата на католическото духовенство с православно население, на опитите последният да бъде подчинен на Рим или на Печ, противоречащи на

венецианското законодателство, но и на нагласите на православните за духовна самостоятелност, в рамките на които те се уповават на руската политика. В тази връзка подробно е разгледана дейността на Симеон Кончаревич.

Руският меморандум от 1762 г., в който решително се защитават интересите на православните в Далмация, предаден на венецианския сенат чрез посредничеството на Виена, е връхната точка в започналия две години по-рано диалог, посветен на православните поданици на Серенисимата (с. 105). Според авторката тази руска намеса изиграва значима роля за затихване на междуконфесионалния конфликт в Далмация. От същата година са и възобновените венецианско-руски преговори за търговски договор, този път осъществени чрез посредничеството на Лондон.

„Венецианско-руските отношения и Далмация в периода на управление на Екатерина II“ съставляват третата и може би най-благодатна за разработване част от дисертационния труд (с. 110–158). Задълбочено са анализирани дипломатическите преговори между Санкт Петербург и Венеция, водени чрез пратениците на двете държави във Виена. Те засягат на първо място въпроси като постигането на търговско споразумение и размяна на постоянни дипломатически представители, промяна на морското трасе на търговията от Балтийско в Черно море, за митата и др. Активна роля в тези преговори е отредена на руската страна. Изключителната предпазливост на венецианците по отношение на условията за търговско споразумение с Русия и по въпросите за корабоплаването в Черно море са продиктувани не на последно място от „вечния“ мир, постигнат от баилото Анджели Емо с Истанбул от епохата на лалетата (1733 г.).

Следващият параграф е посветен на съдбата на един любопитен авантюрист от осемнадесетото столетие – Стефан Мали, който се представя за руския цар Петър III. Неговата дейност в Черна гора е разгледана и в книгата на Тамара Стоилова „Средиземноморски хроники. За събитията по суша и по море от голямата и първа война, която руската императрица Екатерина II води срещу турците“ (2001 г.). Тук сведенията за тези събития и за мисията на Долгоруки са обогатени с данни от донесенията на агенти на Държавната инквизиция на венецианската република, разкриващи венецианската гледна точка към делото на самозванеца.

Предмет на анализ в следващия параграф са събитията, свързани с руско-османската война от 1768–1774 г. и отражението им върху венецианско-руските отношения. В навечерието на войната руското правителство изпраща като консул в Серенисимата гръцкия търговец Пано Маруци. Неговите инициативи подлагат на сериозно изпитание позициите на Венеция спрямо ангажимента за вечен неутралитет, който републиката на Сан Марко е приела с последния мир с Портата. Сериозно изпитание в тази насока са и действията на командващите руския флот, успешно прехвърлил се от Балтийско море в Средиземно и удържал безапелационна победа в прочутата битка при Чешме. Руснаците наемат кораби и екипажи, собственост на венециански поданици. На Йонийските острови се веят руски знамена, мълвата за руските победи подклажда волнолюбивите настроения на православни гърци и славяни. Разпространява се слухът, че след руската победа и сближаването на славянската империя с венецианците, Серенисимата ще си върне Моря. Венецианските власти се отнасят скептично към тези слухове и се стремят на всяка цена да спазват неутралитета с Портата и конкуренцията с пристанища като Триест, Анкона и Ливорно. Нейните дипломати познават политиката на Портата и на Виена, затова всячески се стремят да не допуснат политическо обвързване с Русия.

Параграфът „Далмация в центъра на новата имперска програма на Венеция от последната четвърт на века: Просвещението, държавната идеология и чуждите *съблазнители* на морлашкото население“ поражда у мен редица въпроси и несъгласия с използваната научна терминология. На първо място не мога да се съглася с изрази като „империя“, „имперска идеология“, „имперска идентичност“ и др. под., прилагани тук и по-рядко на други места по отношение на Венеция. Венеция е република и в държавната ѝ идеология (т. нар. „мит за Венеция“) задължително е изтъкван този факт, докато империята е свързана с монархическата форма на управление. Нека припомним реакцията на дожа Енрико Дандоло когато му предлагат короната на бъдещата Латинска империя. Да се говори за Венеция като за империя е оксиморон, вероятно почерпен от писанията на Лари Уулф, а с метафори и други литературни фигури навлизаме в полето на художествената литература. Вероятно от същия автор са приети оценките за архаичното в държавната идеология на републиката на Сан Марко, противопоставени на модерните идеи на френските философи от епохата на

Просвещението. Ще подчертая, че във Венеция е силно влиянието на Англия от същия период, както и факта, че представения пак тук труд на Алберто Фортис „Пътуване в Далмация“ и научната експедиция, чиито резултати обобщава, са осъществени преимуществено с английски капитал. Друга препоръка, свързана с изложеното в този параграф, е да се представят малко по-подробно морлаците – какъв е етническият им произход, как и кога загубват езика си, защо толкова високо са ценени от венецианската управа. За тях се говори и по-рано, така че бележките могат да се поставят и на друго място. Трудно ми е също така да приема твърдения за славянската същност на морлаците и на православно-католическото им вероизповедание – част от тях са католици.

.Във връзка с тази бележка е необходимо да се изтъкнат разликите между морлаци и славяни (сърби) от Далмация, както и приликите със социалния статус на последните. Исторически формиралата се мултиетничност на Западните Балкани също е редно, макар и вкратце или в бележка, да бъде отбелязана, защото в представянето на градското крайбрежно население на Далмация като „романизирано“ съществуват редица детайли, пренебрегвани или загърбвани както от някои югославски автори в миналото, така и от съвременни англоезични колеги, стремящи се към политкоректност вследствие заличаването на Югославия от политическата карта на Европа. Разбира се, част от изказаните несъгласия могат да се отнесат към хипотези за произхода и съдбата на един или друг етнос от разглеждания регион.

В последния параграф от тази част на дисертационния труд докторантката с присъщата за перото ѝ лаконичност на изказа, но и с вещ анализ на руски и венециански дипломатически документи, съпътстващи преговорите на императрица Екатерина II и австрийския император Йосиф II за постигане на антиосмански съюз, разкрива последния етап от преговорите за установяване на официални дипломатически отношения между северната империя и Серенисимата, което става с размяна на дипломати резиденти в съответната страна след 1782 г. Така, макар и за един твърде кратък период, белязан от Кампоформийския мир (1797), сложил край на държавната история на Венеция, двете страни поддържат пълноценни дипломатически контакти. Една малка поправка, която бих препоръчала при по-ранен прочит на труда – „островите на Архипелага“ са островите в Егейско, а не в Йонийско море (с. 148).

Заклучението представя в обобщен вид достиженията на дисертационния труд. Съдържанието на Автореферата отговаря на основното изложение като в него са изтъкнати още по-отчетливо приносите и обобщенията. Публикуваните в сп. „Анамнеза“ статии на Ивета Косева затвърждават положителното впечатление, което се налага при прочита на нейния дисертационен труд.

В заключение ще изтъкна, че разработената от Ивета Драгомирова Косева тема **„Далмация във венецианско-руските отношения през XVIII век“**, Авторефератът на дисертационния труд и приложените към документацията научни публикации ми дават пълното основание **да гласувам със ЗА** присъждане на редовната докторантка на образователната и научна степен „доктор“.

София, 13 май 2023 г.

Подпис: доц. д-р Пенка Данова